

RECENSIONER

Etnografiska observationer. Gösta Arvastson och Billy Ehn (red.). Studentlitteratur, Lund 2009. 227 s. ISBN 978-91-44-05748-4.

För ungefär trettio år sedan stod jag en stekhet söndags-eftermiddag vid en container på Östermalm, där mina då små barn lekte bland bortslängda möbler. Gatan var helt tom på folk så när som på tre unga män, som jag i ögonvrån såg komma gående på en trottoar med plastpåsar i händerna. Helt nära vår container och utan att se oss sprang de plötsligt fram till den stora glasdörren till en stängd ICA-affär och sparkade några gånger på dörren, och efter en tredje spark brast dörren i stycken och glassplitter yrde. Killarna sprang därifrån, ner mot Strandvägen och sedan förmodligen bort mot Djurgården. Jag gick upp i min våning för att ringa polisen och säga att ICA-dörren stod vidöppen, men just som jag lyfte telefonluren såg jag genom fönstret att en polisbil redan anlänt till platsen, förmodligen tillkallad genom något slags automatiskt larm. Jag gick ner på gatan och såg poliserna stå och försiktigt lysa in genom dörren med ficklampor, tydligen litet avvaktande inför att gå in i butiken och möjligen konfronteras med tjuvar. ”Det är ingen där”, sa jag, ”jag såg vad som hände. Det var tre killar som sprang härifrån.” Poliserna tittade på mig. ”Hoppa in i bilen.” Snart var vi på väg ut mot Djurgården på jakt efter förövarna. Jag kände mig en smula illa till mods, eftersom jag inte hade något riktigt klart minne av hur männen såg ut. Det enda jag kunde erinra mig var deras färger: en hade en röd jacka, en en vit, den tredje en svart. Och så kom jag ihåg att en hade kommit rätt mycket på efterkälken när de sprang från platsen. Hade han möjligen ett skadat ben?

Ute på Djurgården upptäckte vi nästan omedelbart tre unga män som satt på en kulle vid Nordiska museet. De hade en transistor, en ”bergsprängare”, på för full volym och rockmusik ekade ut över djurgårdsflanörerna. En hade röd jacka, en hade vit, en hade svart. ”Är det dom?” frågade poliserna. Jag kom att tänka på transistorradiation. Det var naturligtvis därför en av killarna hade linkat långt efter de andra. Han hade haft den tunga radiation att

bära på. ”Jag tror det”, sa jag. En av poliserna hämtade ner killarna från kullen. ”Är det dom?” Jag kände ju inte igen något ansikte. Men jag la märke till att två såg nonchalant oberörda ut, medan den tredje hade ett alldeles stelt, blekt ansikte. Det var naturligtvis han som sparkat sönder dörren, de två andra hade ju egentligen ingenting gjort. ”Ja, det är dom”, sa jag.

Jag kom att tänka på den här historien när jag nyligen läste antologin *Etnografiska observationer*. Det är en bok där tio etnologer, majoriteten ganska nyligen disputerade, ger exempel på sätt att arbeta som observatörer i fält. Boken har sitt ursprung i ett fältarbete som doktoranderna vid etnologiska avdelningen i Uppsala genomförde i London 1996 och som sedan ledde till samarbete med brittiska forskare, med ekonomiskt understöd från bl.a. British Council och STINT (Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning). Ett nytt fältseminarium ägde rum i London i april 2008, och det är deltagarna i detta som nu skrivit denna antologi. Författarna representerar denna gång alla landets etnologiska universitetsinstitutioner med forskarutbildning.

Boken är ingen handbok för etnologisk observation utan författarna har fått full frihet att närma sig problematiken efter eget huvud. Boken hålls ihop av en inledande artikel av utgivarna Gösta Arvastson och Billy Ehn, som också sammanfattar skriften i några korta ord och delar ut råd baserade på temata i artiklarna. Därefter följer ett antal övningsuppgifter för studenter som vill träna observationsteknik.

Etnografiska observationer är en intressant läsning och antologin är välkommen. Utan tvivel är observationer ett otillräckligt problematiserat område i etnologisk forskning. Bidragen här är omväxlande och reflekterande, även om helhetsintrycket kan bli litet disparat. Elisabeth Högdahl funderar över den språkliga sammanfattningen av iakttagelser i fält och prövar att ge flera olika versioner av sina observationer i det nybyggda området Docklands, där en version innehåller hennes egna ganska subjektiva reflektioner, men där hon i en annan rensat bort alla egna värdeomdömen. Maria Bäckman

och Anna Lundstedt tar i var sin artikel upp tekniken att vandra runt i en miljö med en på platsen hemmastadd person, som kan berätta och därmed öppna ögonen på den utifrån kommande observatören. Bäckman använder sig här av erfarenheter från ett tidigare fältarbete i en stockholmsförort. Metoden kan väl närmast ses som ett slags kombination av observation och intervju. Observatörens önskan om att se sitt studieobjekt med öppna och oförevillade ögon leder Erik Ottoson till att bokstavligen låta sig själv gå vilse i storstaden London. Billy Ehn prövar att studera situationer av väntan genom att koncentrerat betrakta personer på parkbänkar och i vänthallar. Det är en tålmodsprövande erfarenhet för fältforskaren och möjligen även för läsaren; ingenting händer. Men artikeln är ändå ett nöje att läsa med Ehns distanserade reflektioner kring metoden och kring sina egna reaktioner och den har närmast litterära kvaliteter.

Att enbart observera är naturligtvis en metod med begränsningar. Man får ofta nöja sig med att gissa sig till vad som ligger bakom det man ser. I praktiken används väl också observation mest i kombination med andra metoder och källor, främst intervjuer. När Lars-Eric Jönsson i sin artikel går på jakt efter uteliggare i centrala London leder det också till samtal med socialarbetare, vilket tillsammans med iakttagelserna ger en god bild av uteliggarnas rörelsescheman och strategier. Det blir en rätt spännande liten lokalundersökning. Att iaktta uteliggare är en etiskt besvärlig och fysiskt krävande uppgift, kanske t.o.m. farlig även om Jönsson inte går närmare in på detta. Observatören måste vara ytterst vaksam för att natttid lägga märke till de diskret inplacerade sovande kropparna längs Themsen och The Strand. Här används fältobservationerna för att man skall kunna bilda sig en översikt av ett fenomen, som sedan även kan studeras med helt andra källor.

Något som kan förvåna i antologin är att London i de flesta bidragen är påfallande anonymt skildrat. Det rör sig om en bok med olika exempel på observationsmetoder, men objektet är nog den stora moderna staden i allmänhet, inte London i synnerhet. Fältövningarna kunde lika gärna ha ägt rum i Stockholm eller Göteborg. Varför man hamnat i London blir litet oklart, antagligen var det lättare att finansiera fältarbetet som ett internationellt projekt. Kvar står dock att de flesta författarna gör ganska litet av det specifikt engelska. Man nöjer sig med att nollställa sig inför mötet med en världsstad. Men eftersom förhandskunskaperna och målsättningen med observationer är så avgörande för om de verkligen blir meningsfulla, kan man undra hur antologin skulle

ha sett ut om alla deltagarna i förväg hade läst t.ex. Kate Fox skarpögda och humoristiska antropologiska bestseller *Watching the English* från 2004. Där görs en systematisk genomgång av alla det gåtfulla engelska örikets sociala och kulturella koder, från spelintresse till sexliv, från hälsningsregler till klädkoder, från attityder till bilar till matregler och pubvanor. Sedan hade observationsövningarna kunnat koncentreras på att bekräfta eller ifrågasätta hennes teorier eller kanske för att diskutera vad som är regionalt kulturellt och vad som är allmänmänskligt.

Den enda observatören som gräver sig ner, faktiskt nästan bokstavligen, i Londons historia och kultur är Ella Johansson i den intressanta artikeln "Iakttagelser av urban materialitet". Det originella med detta bidrag är att det helt och hållet är inriktat mot observationer av orörliga fenomen, byggnader, parkbänkar, källargångar, restauranger och bussinredningar, alltså den fysiska scenen för londonborna. Artikeln leder också fram till förbluffande teorier om Londons gator, deras uppbyggnad i förhållande till hustomter, bakgårdar och källare, vad som ryms under den skönjbara ytan av tekniska konstruktioner och ytterst den stora stadens långa historia. Här görs iakttagelser som leder till reflektioner om vad som skiljer London från andra stora europeiska städer. Ella Johansson kliver till skillnad från övriga författare in på den engelska puben, men då i och för sig mer för att begrunda inredningen än för att ta del av det sociala livet. Jag tycker att det är den artikel i antologin som bjuder på flest överraskningar och tänkvärda perspektiv.

Etnografiska observationer är en läsvärd antologi. Den ger väl ingen definitiv manual för etnologiskt fältarbete i nuet, men vem hade väntat sig det i dessa relativistiska tider. Den är mer inriktad mot det allmänmänskliga, mot den moderna storstaden i allmänhet, än mot det kulturella, det nationella, regionala eller lokala. Det är väl inte heller att förvånas över med tanke på vart trenderna pekar i modern etnologi. Jag kan tänka mig att den väcker aptit hos unga etnologer att pröva observationer som vetenskaplig metod. Spännvidden är stor mellan t.ex. Ella Johanssons försök att frilägga äldre skikt i stadens fysiska verklighet till Lars-Eric Jönssons försök att kartlägga uteliggarnas villkor och dygnsrytm och till Billy Ehns minutiöst koncentrerade övervakning av ensamma väntande människor. Man kan göra reflektionen att det förmodligen är lättare och mer givande att observera det till synes lugna och oföränderliga än det dramatiska och hastigt passerande. Min egen erfarenhet från den krossade entrédörren på ICA som jag inledde

med pekar väl på svårigheterna med att vittna om det dramatiska. Hellre då sitta på en solstol på en badstrand dold bakom solglasögon och systematiskt registrera badgästers beteenden under några timmar, med revirmarkeringar, kontaktytor, loja kroppsuppvisningar och avkopplande badövningar. Men då har vi förstås lämnat den stora staden bakom oss.

Mats Hellspong, Stockholm

Modets metamorfoser. Den klädda kroppens identiteter och förvandlingar. Lizette Gradén och Magdalena Petersson McIntyre (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 2009. 310 s., ill. ISBN 978-91-7331-225-7.

Modets metamorfoser är den lockande titeln på en antologi om vad människor tar på sig och hur de tar sig ut vid olika tillfällen. Framsidan pryds av en riktig prinsessa i Diorklänning och pärlor – prinsessan Margaret fotograferad av Cecil Beaton anno 1949. Och visst är det så man gör: för att locka läsaren förpackas boken i ett läckert omslag trots att innehållet är bra mycket mer prosaiskt och faktiskt bra mycket intressantare. Omslaget signalerar mode, haute couture, kanske ouppnåeliga drömmar medan innehållet också handlar om bl.a. hästflickors klädsel i stallet, brevbärarnas uniformer och den sedan länge traditionella manliga frisyren med kort i nacken och inklippt vid öronen. Antologin samlar uppsatser som utifrån etnologiska perspektiv undersöker den klädda kroppens identiteter och förvandlingar och det är en bok som på olika sätt undersöker förhållandet mellan mode och kläder, eller snarare, som vill verka för att polariseringen mellan kläder och mode överbryggs.

Det är så den inleds, bidragen är samlade med ambitionen att bygga broar mellan olika historiska och ämnesmässiga motsatser: mellan det sociala och det materiella, mellan massans klädval och elitcouturen, liksom mellan äldre etnologisk föremålsinriktad dräkt-historia och dagens kulturstudieinriktade modeforskning som för det mesta är samtidsinriktad. Tanken är att studier av kulturella processer och identitetskonstruktioner kan baseras på något så materiellt som plagg och klädernas samspel med kroppen. Redaktörerna önskar också visa den mångfald perspektiv som ryms inom det etnologiska modetältet. Diskursanalyser kombineras med materiella perspektiv som relateras till performativitet. I elva kapitel under tre teman av författare framförallt från Sverige, men även

från Norge, Danmark och Finland, behandlas allt från finkläddingar till kalsonger.

Jag tycker att man lyckas väl i sitt uppsåt. Och även om jag kanske inte redogör rättvist för alla bidrag, menar jag att spännvidden av olika teman och teoretiska infallsvinklar bidrar till att belysa olika aspekter av ett stort modesystem. Genom att diskutera mode och klädpraktiker långt från modets metropoler belyses modets mekanismer desto tydligare. Det etnologiska perspektivet gör det möjligt att studera kläderna i relation till dem som bär dem och uppmärksamma de betydelser som människor lägger i sina klädval.

Ett snabbt referat: I det inledande kapitlet om sportmodet av Magdalena Petersson McIntyre har kvinnor och män i gymmet observerats och intervjuats. Kapitlet kretsar kring de möjligheter som den tekniska uppfinningen av materialet Lycra innebär för att göra kläder som både andas, leder svett och smiter åt tigt kring kroppen, vilket i sin tur bidrar till möjligheten att se kroppar – andras och sin egen – på ett annat sätt. I Karoliina Ojanens kapitel om hästflickors klädanvändning resonerar författaren kring flickorna som i stallet klär sig efter andra klädkoder än i skolan i förhållande också till hästarna och smutsen i stallet och den befrielse det kan innebära, samtidigt som normerande gränser sätts även kring denna klädsel. I bidraget av den norska etnologen Ingun Grimstad Klepp kombineras olika metoder och material. Artikeln visar komplexiteten i klädernas inflytande i människors vardag. Analysen kretsar kring *velvære* – välbefinnande eller bekvämlighet – som en viktig aspekt i klädpraktiker men också kring föränderliga kriterier för renlighet och lukt. Den illustrerar känslans betydelse för komfort, inte minst det faktum att mode- eller klädval inte alltid är förenade med lust. Att känna sig bekväm i ett plagg kan också ha att göra med att inte sticka ut, att i stället passa in eller accepteras. Man förhåller sig till de moderiktiga tecken kläder för med sig, kanske oavsett vad man själv vill, beroende på var och inför vem de ska bäras – i den slags offentlighet som arbetsplatsen utgör, eller inför makens granskande blick. Ett tydligt exempel är de utsvängda jeansen som degraderas till att användas gömda för andras blickar i den egna trädgården. Utifrån ett intervjumaterial från amerikanska svenskbygder där folkdräkten används visar också Lizette Gradén hur klädpraktiker rymmer flera hänsynstaganden till omgivningen och inte enkelt är uttryck för hur modet följs. Dessa bidrag belyser de betydelser som plagg och accessoarer tillskrivs i sociala sammanhang och förtjänsten är just det nära